

УДК [332.122:338.43]:63:005.336(477.85)

І. М. Куліш

кандидат наук з державного управління,
старший науковий співробітник,
докторант ДУ «Інститут регіональних досліджень
імені М. І. Долішнього НАН України», м. Львів

ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ ЧЕРНІВЕЦЬКОЇ ОБЛАСТІ: ПОТЕНЦІАЛ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА

Проаналізована динаміка сільськогосподарського виробництва Чернівецької області у 1990-2014 рр. Показано, що переорієнтація рослинництва обумовлена переходом на ринкові відносини та руйнуванням колгоспної системи. Визначено, що основна частка сільськогосподарської продукції виробляється у індивідуальних селянських господарствах. Виділені проблеми сільськогосподарського виробництва, основною серед яких на сьогодні є відсутність нормативно-правового забезпечення діяльності сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів, що є спільним для усіх сільських територій України. Вказано, що її подолання можливе лише за рахунок внесення змін у чинне законодавство України, за умови узгоджених дій органів влади, місцевого самоврядування та громадськості. Розкрита необхідність посилення усебічного контролю за використанням земель сільськогосподарського призначення з метою недопущення їх деградації. Враховуючи ситуацію, що склалась у Автономній Республіці Крим, Донецькій та Луганській областях, розрахований коефіцієнт використання сільськогосподарського потенціалу Чернівецької області у 2013-2014 рр. Доведена наявність невикористаного потенціалу органічного виробництва продуктів харчування. Наголошено на необхідності дослідження шляхів підвищення конкурентоспроможності сільських територій з точки зору розвитку економічної діяльності не пов'язаної із сільськогосподарським виробництвом.

Ключові слова: конкурентоспроможність, сільські території, сільськогосподарське виробництво, коефіцієнт використання сільськогосподарського потенціалу, Чернівецька область, законодавство України.

Kulich I. IMPROVING THE COMPETITIVENESS OF RURAL AREAS IN CHERNIVTSI REGION: THE POTENTIAL OF AGRICULTURE

The dynamics of agricultural production in the Chernivtsi region during 1990-2014 years is analyzed. Problems of agriculture, the main of which for today is the lack of legal support of agricultural service cooperatives, are highlighted. These problems are common for all rural areas of Ukraine. It is indicated that this problem can be overcome only by amending the current legislation of Ukraine in the conditions of provision of concerted actions of the authorities, local government and the public. Main directions of the development and competitiveness improvement of rural areas in Chernivtsi region are analysed. The need to provide comprehensive control over the use of agricultural land to prevent their degradation shown. Considering the existing situation in the Autonomous Republic of Crimea, Donetsk and Lugansk regions, calculated utilization of the agricultural potential of the Chernivtsi region in the 2013-2014 biennium. The region has untapped potential of organic food production. The necessity of research ways to improve the competitiveness of rural areas in terms of economic activity not related to agriculture.

Keywords: competitiveness, rural areas, agricultural production, agricultural potential utilization coefficient, Chernivtsi region, legislation of Ukraine.

Для кожного з регіонів України питання розвитку сільських територій і підвищення їх конкурентоспроможності є надзвичайно актуальним. Найчастіше їх пов'язують із сільським господарством, як основним видом економічної діяльності. Підвищити рівень сільськогосподарського виробництва можна двома шляхами: розвивати існуючі види або здійснювати пошук нових, нетрадиційних. А для розвитку сільських територій загалом, необхідно відновлювати соціальну інфраструктуру, здійснювати заходи для зменшення міграції з сільських населених пунктів тощо. У нинішніх складних соціально-економічних умовах кількість способів вирішення цього складного завдання є досить обмеженою.

З огляду на важливість забезпечення сталого розвитку сільських територій України, цій проблематиці приділяє увагу багато вчених, серед них

В. В. Борщевський, В. М. Геєць, С. М. Кваша, М. Й. Малік, О. М. Онищенко, І. В. Прокопа, П. Т. Саблук, В. В. Юрчишин та інші. Незважаючи на те, що велика кількість проблем є спільними і подібними для усіх сільських територій України, для кожного регіону є своя специфіка, тому, на жаль, слід констатувати, що шляхи вирішення проблеми підвищення конкурентоспроможності та забезпечення сталого розвитку сільських територій Чернівецької області досліджені недостатньо.

Метою цієї статті є дослідження шляхів підвищення конкурентоспроможності та забезпечення сталого розвитку сільських територій Чернівецької області з урахуванням невикористаного сільськогосподарського потенціалу.

Загальна кількість земель Чернівецької області становить близько 1 % земель країни. Більше половини з них сільськогосподарського призначення,

на загальнодержавному рівні – це 1%. Відповідно і частка сільськогосподарської продукції є доволі малою, близько 2%, у валовому регіональному продукті близько 30%. Виробництво сільськогосподарської продукції на одну особу є на середньому рівні по Україні, основна частина продукції виробляється індивідуальними виробниками.

Зміни обсягів виробництва основних сільськогосподарських культур за період 1990-2014 рр. у Чернівецькій області відбулись внаслідок переходу на ринкові відносини (рис. 1).

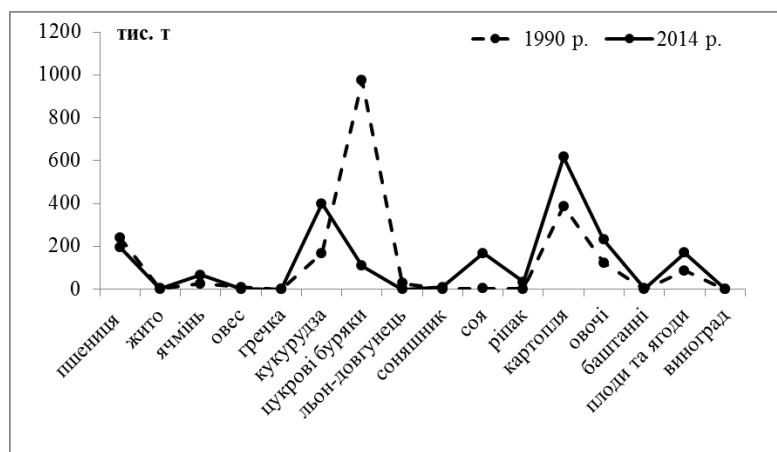

Рис. 1. Динаміка виробництва основних сільськогосподарських культур у Чернівецькій області у 1990-2014 рр. [1 Україна в цифрах у 2014 р. с. 88]

Наприклад, відбулось скорочення виробництва цукрових буряків фабричних, що обумовлене їх врожайністю, яка є нижчою від середньої по Україні. Поряд з тим, врожайність інших сільськогосподарських культур відповідає середній по країні, а за окремими позиціями навіть є вищою (див. рис. 2). З іншого боку перед виробниками стояв вибір більш прибуткового напрямку, тому, не зважаючи на досить велике виробництво проса у попередній період, починаючи з 2014 р. його перестали вирощувати, а у сусідній Румунії, з подібними кліматичними умовами, воно дає хороші врожаї. Відмова від цього напрямку виробництва пояснюється тим, що усе більші площі засіваються ріпаком та соєю – технічними культурами, які майже повністю йдуть на експорт.

Для визначення ступеня продуктивності сільського господарства доцільно проаналізувати баланс виробництва/споживання продуктів харчування у регіоні. З цієї точки зору, однією особою у 2014 р. було спожито 6,0 кг картоплі/місяць, а вироблено 56,6 кг/особу/місяць; спожито 9,3 кг овочів і баштанних, вироблено – 21,3 кг/особу/місяць; спожито хлібопродуктів 116,4 кг, вироблено 552 кг/особу/рік (у перерахунку із зерна на хлібопродукти) [2, с. 19-25]. Тобто на одну особу у 2014 р. було вироблено у 10 разів більше картоплі,

ніж спожито, майже у 3 рази – овочів і баштанних, у 5 разів – хліба і хлібопродуктів. Слід відзначити, що за останні десятиліття суттєво змінилась структура споживання населення області: зросло споживання овочів, фруктів, рослинної олії і зменшилось споживання картоплі. Така переорієнтація на більшу кількість овочів свідчить про покращення добробуту і підвищення культури харчування.

Поголів'я великої рогатої худоби (далі – в.р.х.) в області представлене порівняно невеликою кількістю – 98 тис. голів, з них 60 тис. корови, є також свині – 154 тис., вівці та кози – 45 тис., птиця – 3,305 млн. [1, с. 90]. У порівнянні із 1990 р. поголів'я в.р.х. скоротилось майже у п'ять разів (з 448,4 тис. голів). Скорочення відбулось внаслідок переходу на ринкові відносини і руйнування колгоспної системи. На сьогодні основна кількість в.р.х. вирощується у господарствах населення – 81,2 тис. із загальної кількості. Поголів'я корів так само, як і свиней, овець, кіз, коней, кролів, зосереджене у господарствах населення, де їх є 56 тис. голів – проти 66 тис. у 1990 р. [3, с. 45-70].

Удвічі зросло поголів'я кролів (з 43,8 до 81,5 тис.), що відображає нинішню потребу ринку у цьому цінному дієтичному м'ясі. На початок 2015 р. у селянських господарствах області вирощувалось 80 тис. кролів, хоча по Україні відбулося скорочення з 6161,2 до 5011,5 тис. З огляду на те, що ВООЗ розглядає питання внесення червоного м'яса до списку канцерогенних речовин на рівні алкоголю та тютюнових виробів [4], виробництво кролячого м'яса може стати перспективним джерелом експорту області, особливо у країни Європи, де дуже швидко підхоплюються усі новації пов'язані із здоровим способом життя.

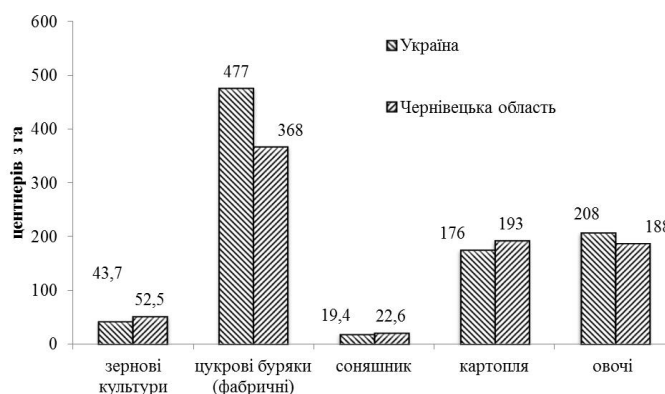

Рис. 2. Урожайність основних сільськогосподарських культур у 2014 р.: середня по Україні, Чернівецька область [1, с. 88]

За кількістю виробленого молока, яєць та м'яса, область повністю забезпечує свої потреби: у 2014 р. в середньому за місяць однією особою споживалось 3,7 кг, а вироблялось – 3,8 кг/особу/місяць (цифри наведені у перерахунку на м'ясо), навіть виробляє дещо більше. Однак, споживання м'яса на одну особу

є майже удвічі меншим від медично обґрунтованих норм. При тому, що виробництво яєць зросло для усіх видів господарств, робота сільськогосподарських підприємств відзначається нестабільністю (див. рис. 3) Виробництво яєць у області перевищує споживання більше, ніж у два рази: на одну особу вироблено 35 яєць/місяць, а спожито 16 шт./особу/місяць.

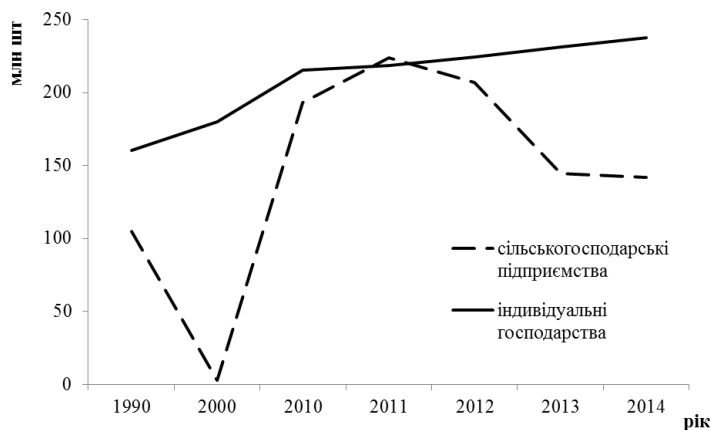

Рис. 3. Виробництво яєць у сільськогосподарських підприємствах та господарствах населення у 1990-2014 рр. [3, с. 164,165]

За період 1990-2014 рр. зменшилась наявність бджолосімей (з 125 тис. до 81,9 тис.). Така тенденція є характерною для усієї країни, крім окремих областей, як от Житомирська, Львівська, Миколаївська, Сумська, Хмельницька, жителі яких почали активно займатись бджільництвом, повністю забезпечуючи потреби внутрішнього ринку. Зменшення кількості бджолосімей відобразилось і на виробництві меду в регіоні, яке скоротилось на третину (у господарствах населення зменшення на 8%, у сільськогосподарських підприємствах на 96 %).

Не зважаючи на наявність у області окремих зон екологічного забруднення, чернівецький мед за якістю може претендувати на статус органічного продукту. Про це свідчить зацікавлення ним з боку міжнародних сертифікаційних організацій, зокрема Сертифікаційного органу «Органік стандарт» та Німецького товариства міжнародного співробітництва, що на початку 2014 р. провели науково-практичний семінар «Органічне бджільництво: вимоги, сертифікація, практичний досвід» у с. Рєваківці Кіцманського р-ну [5]. На жаль, результатів немає: станом на кінець 2015 р. у області не зареєстровано жодного виробника органічного меду.

Окрім меду, у Чернівецькій області існують усі умови для виробництва органічної продукції як рослинного, так і тваринного походження, було запущено кілька пілотних проектів, низка підприємств бралася за виробництво, проте на сьогодні сертифікати міжнародного зразка мають лише 2 підприємства: ТОВ «Галс ЛТД» (напої) і ФОП Голик О. М. (злаки та бобові).

Коефіцієнт використання сільськогосподарського потенціалу (Ксгп) Чернівецької області у 2014 р., розраховується за наступною формулою [6]:

$$K_{cгп} = \frac{(P_y + P_p)}{(S_y + S_p)}, \text{ де}$$

P_y – частка сільськогосподарського виробництва регіону у валовому внутрішньому продукті України, %;

P_p – частка сільськогосподарського виробництва у валовому регіональному продукті, %;

S_y – частка земель сільськогосподарського призначення регіону у загальній площі земель України, %;

S_p – частка площі земель сільськогосподарського призначення у загальній площі регіону, %.

$$K_{cгп} = \frac{(34,19 + 1,9)}{(5,3 + 66,4)} = 0,50$$

До показника валової продукції сільського господарства України у 2014 р. не увійшли обсяги випуску у АПК, а виробництво у Донецькій та Луганській областях суттєво скоротилось, тому доцільно розрахувати Ксгп Чернівецької області для 2013 р., що допоможе дослідити реальну картину.

$$K_{cгп} = \frac{(32,82 + 1,8)}{(5,3 + 66,4)} = 0,48$$

Отже коефіцієнт використання сільськогосподарського потенціалу Чернівецької області поступово зростає, але при цьому є великі можливості для нарощування сільськогосподарського виробництва.

На жаль, для нарощування сільськогосподарського виробництва нині існує ряд перешкод, більшість з яких полягають у недосконалості чинного законодавства України. Наприклад, для отримання кредиту на розвиток господарства необхідна застава, а заставити можна лише майно. Для селянина таким майном є будинок та земельна ділянка, але, що віддаленішим є село, тим нижчою є вартість застави.

Органи державної влади та місцевого самоврядування не мають права виступати гарантами по кредитах. Для вирішення цієї проблеми Інститутом регіональних досліджень НАНУ спільно з управлінням АПК Львівської ОДА на початку 2015 р. був розроблений законопроект «Про внесення змін до статті 17 бюджетного кодексу України», однак він ще на розгляді.

Великою проблемою для індивідуального виробника є реалізації продукції за достойними цінами. Вирішити останню можна було б шляхом створення сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів (далі – СОК), однак, через недосконалості чинного законодавства, процес гальмується.

При тому, що індивідуальні господарства є головними виробниками сільгосппродукції, вони не мають тих пільг, якими користуються підприємства. Так, ПДВ для сільгосппідприємств переводиться на спецрахунки, і вони можуть використовувати ці гроші

на розвиток, що є недоступним для особистих селянських господарств і селянських господарств об'єднаних у СОК.

Змін лише щодо оподаткування ПДВ для вирішення проблеми замало, нинішній статус СОК суперечить кільком нормативно-правовим актам. Наприклад, Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію» (далі – Закон) [7], Податковому кодексу України (далі – ПК) [8], ряду підзаконних нормативно-правових актів. Згідно чинного законодавства, СОК не є виробником сільгосппродукції, є неприбутковою організацією, не є власником продукції (ст. 209 ПК), йому не належать надходження від збуту продукції, його діяльність (послуги) (ст. 5 Закону) не входить до переліку видів діяльності, що мають спеціальний режим оподаткування (ст. 9 ПК).

Окрім наведених, існує багато інших суперечностей, які стосуються статусу і режиму діяльності СОК та вимагають термінового врегулювання. На жаль, обсяг статті не дозволяє зупинитись на них детально. На сьогодні ж, об'єднання у СОК призводить до зменшення прибутків індивідуальних виробників, а тому кооперативи часто створюються лише тоді, коли на це виділяються кошти з різноманітних грантів та програм і припиняють своє існування із їх завершенням.

Можна констатувати, що спостерігається свідоме не використання наявного потенціалу сільських територій, пов'язане із сільськогосподарським виробництвом індивідуальних господарств. Ситуацію погіршується й тим, що переробники приймають від особистих селянських господарств продукцію дешевше, ніж від сільгосп підприємств (молоко – на 30%, овочі – на 20%, а м'ясо – на 15%), а власних потужностей зберігання та переробки у індивідуальних господарствах немає. Тому, у ситуації, коли відсутня організація реалізації продукції, селянин планує виробляти лише те, що зможе реалізувати з прибутком сам, що суттєво обмежує виробництво або створює передумови для виникнення тінювих схем.

Висновки

За виробництвом основних видів сільськогосподарської продукції Чернівецька область повністю себе забезпечує і експортує її за межі регіону. Коефіцієнт використання сільськогосподарського потенціалу Чернівецької області поступово зростає, що пояснюється двома причинами: нарощуванням виробництва з одного боку, та зменшенням промислового виробництва загалом по Україні більше, ніж на 10 %.

Є підстави вважати, що обсяги сільськогосподарського виробництва можна збільшити, однак головною перешкодою для цього є зосередження більшої частки у господарствах населення, які мають проблеми із зберіганням, переробкою та реалізацією надлишків. Відсутність вигідних умов збуту продукції виробленої у індивідуальних господарствах негативно впливає на розвиток та підвищення конкурентоспроможності сільських територій і є проблемою не лише

Чернівецької області, а й загальнодержавною. У складних економічних умовах сьогодення, найкращим рішенням було б створення сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів, однак через недосконалість законодавства, вони є нежиттєздатними. Тому необхідно розробити та внести зміни до національного законодавства, залучивши до цього усі зацікавлені сторони, серед яких органи державної влади, місцевого самоврядування та громадськість.

Наступним фактом, який загрожує перерости у проблему є стабільне збільшення виробництва технічних культур, що максимально виснажують ґрунти, із пропорційним зменшенням посівних площ під продовольчі та фуражні культури. Тому необхідно посилити контроль за використанням земель (сівозміни, перелоги, внесення добрив) з метою недопущення їх деградації. Причому, цей контроль має бути не лише на рівні органів державної влади, необхідно залучати до цього процесу територіальні громади, адже це їх багатство і джерело існування.

У Чернівецькій області великий невикористаний потенціал розвитку органічного сільськогосподарського виробництва, що, з огляду на прикордонне розташування, може стати стабільним джерелом прибутку сільського населення, особливо з врахуванням наявності екологічно чистих територій.

Перспективою подальшого дослідження у цьому напрямку є визначення можливостей розвитку на сільських територіях Чернівецької області економічної діяльності, не пов'язаної із сільськогосподарським виробництвом.

Список використаних джерел

1. Україна в цифрах. 2014 / Державна служба статистики ; за ред. І. М. Жук. – К. : Державна служба статистики, 2015. – 239 с. –
2. Баланси та споживання основних продуктів харчування населенням України. Статистичний збірник, 2014 рік / Державна служба статистики України ; відп. за вип. О. М. Прокопенко. – Київ : Державна служба статистики України, 2015. – 54 с.
3. Тваринництво України. 2014. Статистичний збірник / Державна служба статистики України ; відп. за вип. О. М. Прокопенко. – К. : Державна служба статистики України, 2015. – 211 с.
4. Macrae F. Bacon, burgers and sausages are a cancer risk, say world health chiefs: Processed meats added to list of substances most likely to cause disease alongside cigarettes and asbestos / Fiona Macrae, Stephen Wright // Daily Mail, 22 October 2015 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dailymail.co.uk/news/article-3285490/Bacon-burgers-sausages-cancer-risk-say-world-health-chiefs-Processed-meats-added-list-substances-likely-cause-disease-alongside-cigarettes-asbestos.html>.
5. Науково-практичний семінар: «Органічне бджільництво: вимоги, сертифікація, практичний досвід» // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukraine.fibl.org/fileadmin/documentsukraine/140411_Seminar_Chernivtsi_enua.pdf.
6. Куліш І. М. Коефіцієнт використання регіонального сільськогосподарського потенціалу / І. М. Куліш // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. Пріоритети та механізми соціально-економічного розвитку сільських територій: [зб. наук. пр.] / НАН України. Ін-т регіональних досліджень; редкол.: В. С.

Кравців (відп. ред.). – Львів, 2013. – Вип. 6 (104). – 462 с. – С. 182-190.

7. Про сільськогосподарську кооперацію : Закон України від 17.07.1997 № 469/97-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 39. – Ст. 261.

8. Податковий кодекс України : Закон України від 02.12.2010 № 2755-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 13-14 ; № 15-16 ; № 17. – Ст. 112.

References

1. Zhuk I. M. (2015). *Ukraina v tsyfrakh. 2014* [Ukraine in numbers. 2014]. *Derzhavna sluzhba statystyky*, 239 [in Ukrainian].

2. Prokopenko O. M. (2015). *Balansy ta spozhyvannia osnovnykh produktiv kharchuvannia naseleenniia Ukrainy* [Balances and consumption of basic foodstuffs in Ukraine]. *Statystychnyi zbirnyk, 2014 rik* [State Statistics Service of Ukraine, 2014]. *Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy*, 54 [in Ukrainian].

3. Prokopenko O. M. (2015). *Tvarynnytstvo Ukrainy 2014.* [Livestock Ukraine. 2014] *Statystychnyi zbirnyk. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy*, 211 [in Ukrainian].

4. Macrae F., Wright S. (2015). Bacon, burgers and sausages are a cancer risk, say world health chiefs: Processed meats added to list of substances most likely to cause disease alongside cigarettes and asbestos. *Daily Mail*, 22 October 2015

Retrieved from <http://www.dailymail.co.uk/news/article-3285490/Bacon-burgers-sausages-cancer-risk-say-world-health-chiefs-Processed-meats-added-list-substances-likely-cause-disease-alongside-cigarettes-asbestos.html>. [in Ukrainian].

5. *Naukovo-praktychnyi seminar: «Orhanichne bdzhilnytstvo: vymohy, sertyfikatsiia, praktychnyi dosvid»* [Workshop: "Organic beekeeping: requirements, certification, experience"]. Retrieved from http://www.ukraine.fibl.org/fileadmin/documentsukraine/140411_Seminar_Chernivtsi_enua.pdf. [in Ukrainian].

6. Kulish I. M. (2013). *Koefitsiient vykorystannia rehionalnoho silskohospodarskoho potentsialu* [Utilization regional agricultural potential]. *Sotsialno-ekonomichni problemy suchasnoho periodu Ukrainy. Priorytety ta mekhanizmy sotsialno-ekonomichnoho rozvytku silskykh terytorii*. Lviv: NAN Ukrainy. In-t rehionalnykh doslidzhen, 6 (104), 182-190. [in Ukrainian].

7. Supreme Council of Ukraine (1997). *Pro silskohospodarsku kooperatsiiu* [On Agricultural Cooperation]. 17.07, 469/97-VR // *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 39 [in Ukrainian].

8. Supreme Council of Ukraine (2011). *Podatkovyi kodeks Ukrainy* [Tax Code of Ukraine]. 02.12, 2755-VI. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 13-14 ; 15-16 ; 17, 112. [in Ukrainian].

УДК 338.242.4.025.2:339.1

І. А. Лопашук

кандидат економічних наук, старший викладач кафедри економіки підприємства, Буковинський державний фінансово-економічний університет, м. Чернівці

Г. В. Апопій
аспірант,

Львівський регіональний інститут державного управління НАДУ при Президентіві України, м. Львів

СИСТЕМА ТОРГІВЛІ НА СЕЛІ ЯК ОБ'ЄКТ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТА ПІДТРИМКИ

Розглядається сільська торгівля як об'єкт державного регулювання. Докладно аналізуються фактори, які об'єктивно зумовлюють розвиток і функціонування сільської торгівлі та мають стати об'єктами впливу, підтримки та регулювання з боку держави, а саме: соціально-економічні умови розвитку сільської торгівлі; інституціональне середовище; організаційно-правові відносини; потенціал сільської торгівлі; соціальна відповідальність торгівлі. Запропоновано форми, методи та інструменти державного регулювання торгівлі на селі в умовах соціально-економічних перетворень.

Ключові слова: сільська торгівля, державне регулювання сільської торгівлі, державна підтримка сільської торгівлі, розвиток сільської торгівлі.

Lopaschuk I., Apopiі H. SYSTEM OF RURAL TRADE AS OBJECT OF STATE REGULATION AND SUPPORT

The Article considers rural trade as an object of state regulation. It provides a detailed analysis of the factors that objectively determine the development and functioning of rural trade, namely: socioeconomic conditions of rural trade development, institutional environment, organizational and legal relationships, the potential of rural trade, and social responsibility of trade. Those factors should be influenced, supported and regulated by the state. The article also proposes forms, methods and tools of state regulation of trade in rural areas in terms of socioeconomic transformation.

Key words: rural trade, government regulation of rural trade, government support for rural trade, development of rural trade.